

logiset, filologiset ja historialliset näkökulmat jäävät ymmärrettävästi vähemmälle huomiolle. Joka tapauksessa faksimile ja englanninkielinen käännös toimivat Vadia lähestyvän tutkijankin apuvälineinä. Teos on saatavuutensa ja sisältönsä puolesta selvä parannus aiempaan vastaavaan englanninkieliseen julkaisuun.¹⁰

Antti Ijäs, FT
Helsingin yliopisto

1. Carlo Bascetta, *Sport e giochi. Trattati e scritti dal XV al XVII secolo*. Edizioni il Polifilo 1978, nide 2, 145–150; Sydney Anglo, *The Martial Arts of Renaissance Europe*. Yale 2000, 131–2.
2. Bascetta 1978, 150–183; Marco Rubboli & Luca Cesari, *L'arte cavalleresca del combattimento*. Il Cerchio 2001, laajennettu painos 2005.
3. Jyrki Talonen, *Eurooppalaiset historialliset kamppailutaidot Suomessa*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran julkaisusarja 1. SUHS 2017, 36–55.
4. Guy Windsor, *Veni Vadi Vici. A Transcription, Translation and Commentary of Philippo Vadi's De Arte Gladiatoria Dimicandi*. Omakustanne 2012.
5. Esim. *iusta illud preclare dictum* "just to expand on my previous point" (Windsor 2012, 28), "as the famous saying goes" (Windsor 2018, 164); *sapiens dominabitur astris* "the wise man is ruled by the stars" (Windsor 2012, 28), "the wise rules the stars" (Windsor 2018, 164).
6. *Nunc*: Bascetta 1978, 151; Rubboli & Cesari 2005, 33.
7. Bascetta 1978, 146.
8. Martin Wierschin, *Meister Johann Liechtenauers Kunst des Fechtens*. Münchener Texte und Untersuchungen zur deutschen Literatur des Mittelalters 13. C. H. Beck 1965, 184.
9. Vrt. Bascetta 1978, 180 viite 2.
10. Luca Porzio & Gregory Mele, *Arte [sic] Gladiatoria Dimicandi. 15th Century Swordsmanship of Master Filippo Vadi*. Chivalry Bookshelf 2003.

Käsitehistoriallisia tulkintoja Suomen uskonnollisista ilmiöistä

Ilkka Huhta & Juha Meriläinen (toim.):

Käsitteet Suomen kirkkohistoriassa. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 242.

Suomen kirkkohistoriallinen seura 2021. 253 s.
ISBN: 978-952-5031-99-7.

Suomalaisessa historian tutkimuksessa on jo pitkään hyödynnetty menetelmiä, joissa kieltä on tarkasteltu aktiivisena ja itsessään merkityksellisenä toimintana, vaikkei se olekaan edustanut tutkimuksellista valtavirtaa.¹ Näin käsitehistoriallinen tutkimus on ehtinyt ulottua useiden erilaisten ilmiöiden tarkasteluun, mutta menetelmän käyttöön löytyy edelleen tuoreita

näkökulmia. Tällaista edustaa suomalaisessa uskonnollisuudessa ja kirkollisten instituutioiden toiminnassa keskeisten käsitteiden analysointi. Ilkka Huhtan ja Juha Meriläisen toimittama *Käsitteet Suomen kirkkohistoriassa* on ensimmäinen laaja käsitehistoriallinen kontribuutio suomalaiseen kirkkohistoriaan, vaikka metodi on ollut pienissä määrin esillä 2000-luvulla ilmestyneissä kirkkohistorian väitöskirjoissa ja menetelmällisessä keskustelussa (s. 8–9). Käsitehistoriallinen tutkimus on monipuolisuudestaan huolimatta keskittynyt pääasiassa poliittiseen kulttuuriin ja kieleen elimellisesti sidoksissa oleviin ilmiöihin. Toimittajat vertaavatkin käsillä olevaa teosta ennen kaikkea vuonna 2003 julkaistuu *Käsitteet liikkeessä* -teokseen.² Tämä on tärkeä peruste, ja uskonnollisten käsitteiden tarkastelu tuo oivallisen lisän tutkimusmenetelmän käyttöön liittyvälle kentälle. Teoksessa olisi toki voitu ajoittain huomioida vahvemmin, että useiden tarkasteltujen uskonnollisten käsitteiden määritelmät olivat vahvasti sidoksissa myös ajankohtaisiin poliittisen kielenkäytön trendeihin.

Teos koostuu johdannon lisäksi 11 tutkimusartikkelista, joista kukin keskittyy yhden käsitteen käytön historiaan. Käsitteet vaihtelevat *reformaation* (Raisa Toivo) kaltaisista aikakausikäsitteistä *kerettiläisyyden* (Olli Viitaniemi) kaltaisiin uskonnollisten suuntausten kuvauksiin sekä *diakonian* (Mikko Malkavaara) ja *ekumenian* (Aila Lauha) kaltaisiin kirkollisen työn muotoihin. Kirjoittajat ovat kirkkohistoriallisten teemojen pidempiaikaisia tutkijoita, joista useat tarkastelevat vanhaa tutkimusteemaansa uudesta metodologisesta näkökulmasta. Tämän johdosta teos tarjoaa mielenkiintoisia ja osin innovatiivisia kontribuutioita kirkkohistoriallisten ilmiöiden tutkimukseen. Osa kirjoittajista tarkastelee itse käsitteelle annettuja määrittelyjä, ja osa laajemmin tarkastelun kohteena olevan ilmiön ympärillä käytyä keskustelua. Artikkeleissa analysoidaan monenlaisia lähdeaineistoja – niin sanomalehtien kaltaista julkista keskustelua, teologipiirien näkemyksiä kuvastavaa aikalaiskirjallisuutta kuin yhteiskunnallisia normeja heijastelevia lakeja ja lainsäädäntökeskusteluja. Teos on suunnattu paitsi tutkijayhteisöä varten, myös oppinäytteiden tekijöiden tueksi.

Teosta on kirjoitettu sykäyksittäin ja varsin pitkän ajan kuluessa. Sekä toimittaja- että kirjoittajajoukossa on ollut matkan varrella muutoksia. Luultavasti tämän johdosta viittaaminen käsitehistorian viimeaikaiseen metodologiseen keskusteluun on hieman summittaista. Johdantoartikkelissa rakennettu metodologinen tausta perustuu pääosin käsitehistorian klassikoihin, mikä on perusteltua, sillä useat klassikoiden esittämistä ajatuksista ovat edelleen käyttökelpoisia. Teokselle olisi kuitenkin ollut eduksi käsitehistorian ajankohtaisten trendien hieman laajempi erittely.³ Myös käsitehistoriallisen tutkimuksen eroja teologianhistorian vanhempiin analysointitapoihin olisi ollut havainnollistavaa eri-

tellä yksityiskohtaisemmin, sillä lähdeaineistoissa esitettyjen argumenttien sisältöjä ja merkityksiä on pyritty tulkitsemaan jo kauan ennen kielellisesti suuntautuneita menetelmiä. Myös jatkuvasti kehittyvien digitaalisten aineistojen ja -työkalujen tarjoamia mahdollisuuksia kirkkohistorialliselle tutkimukselle olisi ollut hedelmällistä pohtia hieman laajemmin.

Artikkelien pääpaino ajoittuu 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun puoliväliin. Tämä perustuu erityisesti valintaan tarkastella suomenkielistä keskustelua. Kyseisenä aikana suomenkielinen kirjallinen kulttuuri lisääntyikin selkeästi, ja myös uskonnollisiin ilmiöihin liittyneitä suomenkielisiä käsitteitä määriteltiin ja kehitettiin aktiivisesti. Monet artikkelit olisivat hyötäneet Suomen kirkkoliselle keskustelulle merkityksellisen ruotsinkielisen käsitteistön laajemmasta huomioimisesta. Muun muassa *reformatiota* ja *kerettiläisyyttä* käsittelevissä artikkeleissa käsitteiden ruotsinkielisiä muotoja on käsitelty havainnollistavasti. Useat käsitteet ovat olleet siinä määrin luterilaisen kulttuuripiirin rajat ylittäviä, että syvällisempi tarkastelu kansainvälisessä kontekstissa olisi ollut ajoittain toivottavaa. Esimerkiksi *Evankelikalaisuutta* (Juha Meriläinen) ja *veljeyttä* (Esko M. Laine) käsittelevissä artikkeleissa tällaisessa käsittelytavassa on sen sijaan onnistuttu. Osassa tekstejä käsitteiden ilmenemistä on ollut välttämätöntä tarkastella myös pidemmällä aikavälillä. Joillakin käsitteillä, kuten *veljeys* ja *raamatullisuus* (Niko Huttunen), on varhaiskristillinen tai vielä varhaisempi tausta, minkä johdosta on ollut perusteltua tarkastella kyseisten käsitteiden käyttöä myös ennen suomenkielisen julkisuuden syntyä. Myös muutamien vastaavien vanhojen käsitteiden kohdalla lukija olisi toivonut hieman laajempaa käsittelyä 1800-lukua edeltäneestä ajasta.

Teoksen parasta antia ovat lukijan saamat ahaa-elämykset, kuinka monet yleisesti tunnetut ja vieläkin käytössä olevat kirkkohistorialliset käsitteet ovat kokeneet ajan myötä merkittäviä ja aikansa asenteita kuvastavia muutoksia, ja niihin suhtautuminen on vaihdellut suuresti. Näiden käsitteiden käyttämistä tutkimuksessa täytyy niin nuoremman kuin vanhemmankin tieteenekijän harkita tarkoin. Esimerkiksi *valtiokirkkoa* (Ilkka Huhta) käsittelevä teksti osoittaa, kuinka käsitteen synty ajoittuu historiallisesti 1800-luvun puoliväliin, jolloin kirkon ja valtion suhteesta syntyi kasvava tarve käydä keskustelua. Samoin kuin edelleen joissain yhteyksissä käytettyä ”kansankirkon” käsitettä ovat 1800-luvun lopulta alkaen hyödyntäneet pääasiassa kirkolliset toimijat itse. *Ortodoksisuutta* (Pekka Metso) käsittelevä teksti puolestaan osoittaa, kuinka Suomen kreikkalaiskatolista uskontokuntaa koskevassa käsitteistössä nykyinen sana ”ortodoksisuus” yleistyi virallisissa yhteyksissä varsin myöhään. Käsitteen kreikkalaisuuteen ja venäläisyyteen viittaavien muotojen historiallinen prosessi on ollut 1800- ja 1900-luvuilla tiiviisti sidoksissa

kysymyksiin vähemmistön suomalaisuudesta. Lisäksi useat tekstit havainnollistavat onnistuneesti kirkkohistoriografisia tulkintatapoja ja ajallisia kehityskulkuja. Esimerkiksi *luterilaista ortodoksiaa* (Tuija Laine), *herätysliikettä* (Teemu Kakkuri) sekä *ortodoksisuutta* käsittelevät artikkelit epäilemättä herättävät useissa lukijoissa paljon ajatuksia myös tästä näkökulmasta.

Tutkittavien teemojen käsittely on soljuvaa, mutta ajoittain käsitteiden erilaisiin määritelmiin ja käyttötapoihin liittyneet nyanssit hämärtyvät. Tämä korostuu erityisesti, kun tekstissä käsitellään samanaikaisesti käsitteiden erilaisia muotoja. Vaikka kirjoittajat pitäytyvät pääosin tutkimiansa käsitteiden ja ilmiöiden määritelmässä, kontekstoivaa tekstiä on ajoittain hieman liikaa. Tällöin suhde itse käsitteille annettuihin määritelmiin hämärtyy. Teos on kuitenkin pääosin selkeää ja helposti lähestyttävää luettavaa. Myös kieli on sujuvaa ja havainnollistavaa. Viimeistelytyö näyttää kuitenkin tehdyn siinä määrin kiireessä, että erityisesti tekstien suorissa lähdelainauksissa ja alaviitteissä esiintyy jonkin verran pieniä, mutta häiritseviä muotoilu- ja lyöntivirheitä. Alaviitteissä erityisesti internet-lähteiden merkitsemistavoissa on puutteita ja epäjärjestelmällisyyttä kirjan sisällä.

Kokonaisuudessaan teos kuitenkin vastaa hyvin tarpeeseen nostaa kirkkohistorialle ominaisia ja usein itsestäänselvinäkin pidettyjä käsitteitä lähempään tarkasteluun. Erilaisia ilmiöitä käsittelevät tekstit ovat tarpeellisia kirkkohistoriallisten teemojen tutkijoille kaikissa uravaiheissa. Kuten toimittajat mainitsevat (s. 10), tämän teoksen käsitteet ovat – tärkeystään huolimatta – valikoituneet subjektiivisesti ja erityisesti kirjoittajien asiantuntemuksen perusteella. Kirjan ulkopuolelle jää siis suuri joukko erilaisia kirkkohistoriaan liittyviä käsitteitä. Käsillä oleva teos ei suinkaan ole tutkimuskohdetta tyhjentävä, vaan pikemmin alku tuoreille tulkinnoille useista kirkkoinstituution ja uskonnollisen elämän ilmiöistä. Teos haastaa lukijan pohtimaan paitsi useiden peruskäsitteiden syntyhistoriaa ja ajan saatossa radikaalistikin muuttuneita merkityksiä, myös mahdollisuuksia hyödyntää laajemmin kielellisesti suuntautuneiden menetelmien käyttöä kirkkohistoriallisessa tutkimuksessa.

Joonas Tammela, FM
Jyväskylän yliopisto

1. Esim. Kenneth Partti, Tieteellisiä siirymiä ja paradigma-muutoksia. Kielelliset käänneet Suomen ja Ruotsin historian väitöskirjoissa vuosina 1970–2010. *Historiallinen Aikakauskirja* 118:2 (2020).
2. Matti Hyvärinen et al. (toim.), *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Vastapaino 2003.
3. Useiden tekstien teoretisoinnin kannalta käyttökelpoisia olisivat olleet esimerkiksi rinnakkaiskäsitteiden analysointikoh-

teiden ja pohjoismaisten kielialueiden näkökulmasta Willibald Steinmetzin ja Henrik Steniuksen artikkelit teoksessa, jonka toimittajat lähinnä mainitsevat yleisesti (s. 8) johdantoartikkelissa. Ks. Willibald Steinmetz et al. (toim.), *Conceptual History in the European Space*. Berghahn 2017.

Puntarissa tasavallan ensimmäinen presidenttipari

Marjaliisa Hentilä & Seppo Hentilä:

Tasavallan ensimmäiset. Presidenttipari Ester ja Kaarlo Juho Ståhlberg 1919–1925. Siltala 2022. 512 s. ISBN 978-952-234-980-4.

Historioitsijapariskunta Marjaliisa ja Seppo Hentilän tutkimus *Tasavallan ensimmäiset* tuo uuden ja tervetulleeseen näkökulman presidenttitutkimukseen. Kirja on Suomen tasavallan ensimmäisen presidenttiparin, Ester ja Kaarlo Juho Ståhlbergin ”kaksoiselämäkerta”, kuten kirjoittajat sitä kuvaavat. Presidenttejä on tutkittu paljon ja näistä on useimmista laadittu myös akateemiset mittapuut täyttävät elämäkerrat, kun taas puolisoitten rooli on näissä jäänyt hyvin pitkälti käsittelemättä. Kirjan päänäkökulmana onkin korjata se puute, että presidenttien puolisoita ei ole yleensä käsitelty presidentti-instituutioon vaikuttavina toimijoina. Presidenttien puoliset, jotka ovat olleet naisia aina Pertti Arajärveen asti eli vuoteen 2000, on nähty vähemmän tärkeinä tutkimuskohteina, eikä heitä ole yleensä haluttu tai osattu yhdistää vallankäytön historiaan.¹ Presidenttien puolisoitten elämäkerroissa tätä näkökulmaa on nostettu esiin, kuten esimerkiksi Aura Korppi-Tommolan, Maritta Pohlsin ja Anne Mattssonin presidenttien puolisoista kirjoittamissa elämäkerroissa.

Hentilöiden kirjan uutuuks onkin nimenomaan se, että nyt tämä näkökulma nostetaan esiin presidenttiä koskevassa teoksessa – ja poliittisen historian emeritusprofessorin arvovallalla. Presidenttipariskuntia koskeva tutkimus on ollut voimakkaasti perinteistä sukupuolijakoa noudattava, miehet ovat kirjoittaneet miespresidenteistä ja naiset erikseen näiden puolisoista. Akateemisessa tutkimuksessa presidenttipuolisoiden aseman analysointia ei selvästikään ole pidetty aikaisemmin vakavasti otettavana tutkimuskohteena presidentti-instituution näkökulmasta. Näkökulma on kuitenkin nostettu esiin laajalle yleisölle suunnatussa *Tasavallan presidentit* teoksessa, jonka kirjoittajakunta koostuu tunnetuista valtio-opin ja historian tutkijoista. Kirjasarjan Ståhlbergia koskevassa osassa Raimo Halinoja nostaa esiin Esterin merkityksellisen roolin presidentti-instituution luojana teoksen syvennystekstissä², ja kirjan kirjoittaja Jukka-Pekka Pietiäinen korostaa ylipäättään

Esterin tärkeää merkitystä presidentin puolisona.³ Hentilöiden kirjassa painottuukin, että kyse on arkistolähteisiin ja lähdeviitteisiin perustuvasta tutkimuksesta – siis oikeasta tutkimuksesta.

Kirjassa painotettu tutkimuksellinen ote korostaakin osaltaan puolison merkitystä, sillä K. J. Ståhlbergilta ei ole jäänyt kirjeenvaihtoa lukuun ottamatta juurikaan henkilökohtaista lähdemateriaalia. Siksi paras lähde päästä käsiksi hänen yksityiseen ajatteluunsa ovat useimmiten Esterin päiväkirjat ja puolisoitten välinen kirjeenvaihto sekä K. J:n kirjeet lapsille. Voikin todeta, että onneksi kirjallisesti lahjakas Ester ymmärsi jättää jälkimaailmalle lähteitä. Näin kuva K. J:stäkin laajenee, vaikka näkökulma onkin nimenomaan Esterin. Kirjasta nousee selvästi esiin, miten tärkeä rooli puolisoilla oli presidentti-instituution luomisessa ja ylipäättään presidentin edustuksellisen tehtävän hoitamisessa. K. J:kin tajusi selvästi, ajan porvarillisista ihanteista ja sukupuolnormeista tiukasti noudattaen, että presidentinlinnassa tarvittiin naista erilaisten tehtävien, ennen kaikkea diplomaatti- ja edustustehtävien hoitamiseen menestyksellisesti.

Hentilöiden lupaama uusi näkökulma täytyykin kirjassa, ja jatkossa presidenttejä koskevaa tutkimusta on yhä vaikeampi tehdä siten, että puolison merkitys sivuutettaisiin – ellei rajaukselle löydy jotain tutkimuksellista perustaa. Itse näkisin, että kyse on eräänlaisesta soft power -näkökulman omaksumisesta, jota on jo pitkään sovellettu kansainvälisten suhteiden ja diplomatian tutkimuksessa. Esterin lastensuojelutyö ja työ kirjailijana, jonka teokset levisivät käännettyinä kappaleina eri maihin, vahvistivat Suomen maakuvaan sivistysvaltiona. Demokratian ensiaskeleita ottavan hauraan tasavallan ja bruttaalin sisällissodan läpikäyneen aikakauden aikalaisille oli erittäin tärkeää vakuuttaa muut maat siitä, että Suomi kuului sivistysvaltioiden joukkoon. Esterin tekemä lastensuojelutyö tuki myös sisäpoliittisesti K. J:n ajamaa eheytysoikeutta, kuten Hentilä toteavat. Lisäksi Esterin tekemä niin sanottu suhdetoiminta, keskiviikkovastaanotot, jotka hän laajensi ulkomaiden diplomaattikunnan lisäksi kotimaisiin tahoihin, edesauttoivat epäilemättä K. J:n kivikkoista tietä presidenttinviran uranaukaisijana. Niiden merkityksestä kertoo sekin, että yleensä kaikkea edustamista inhonnut K. J. alkoi viihtyä Esterin keskiviikkovastaanoitoilla.

Lukiessa olisi kuitenkin kaivannut kirjoittajien määritelmää presidentti-instituutiolle, joka nostettiin kirjassa keskeiseen osaan. Presidentin puolisoitan kuului ja kuuluu yhä täysin laissa määritellyn presidentti-instituution ulkopuolelle. Puolison asemasta, velvollisuuksista tai oikeuksista ei säädetä mitään. Tämän problematiikan käsittely olisi ehkä avannut vielä syvemmän näkökulman presidenttiparin vielä tänä päivänäkin erikoiseen asemaan. Siihen että puoliso on käytännössä vapaaehtoistyössä valtiolle. Olisi ollut myös mielenkiintoista